

Karolina Skarbek-Jaskólska
ORCID: 0000-0002-0090-139X
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Małgorzata Kierzkowska
ORCID: 0000-0001-8288-1988
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Relacje rodzinne i oddziaływania wychowawcze w badanych rodzinach patchworkowych

ABSTRAKT

Głównym celem badania pilotażowego było poznanie relacji rodzinnych i oddziaływań wychowawczych w badanych rodzinach patchworkowych z perspektywy poszczególnych członków tych złożonych systemów. Badania nad rodzinami patchworkowymi koncentrowały się do tej pory na różnych aspektach ich funkcjonowania z perspektywy wybranych członków tych systemów rodzinnych. Brakuje jednak badań, które obejmowałyby wszystkich członków rodzin patchworkowych i analizowały różne kwestie z perspektywy systemowej.

Niniejsze badanie przeprowadzono z zastosowaniem jakościowej strategii badawczej opartej na paradygmacie interpretacyjnym, wykorzystując metodę indywidualnych przypadków. Badaniem objęto pięć rodzin patchworkowych. Zastosowano triangulację metod badawczych. Badanie pozwoliło opisać relacje rodzinne w badanych rodzinach patchworkowych pod względem struktury, więzi i oddziaływań wychowawczych w kontekście postaw i kompetencji rodzicielskich, zasobów w radzeniu sobie z wyzwaniami życia rodzinnego. Badane rodziny patchworkowe z dłuższą historią wspólnych

SŁOWA KLUCZOWE
rodzina patchworkowa,
relacje rodzinne, proces
wychowania

SPI Vol. 27, 2024/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.3.001pl
Nadesłano: 19.06.2023
Zaakceptowano: 16.07.2024

doświadczeń wypracowały lepsze zasady funkcjonowania, skuteczniejsze techniki komunikacji i były bardziej zrównoważone pod względem spójności i elastyczności.

Wstęp

Utrzymujące się wysokie wskaźniki rozwodów oraz zawierania ponownych małżeństw i związków partnerskich obserwowane w wielu krajach świata, w tym w Polsce, powodują, że coraz częściej dzieci wychowują się w rodzinach łączonych. W polskiej literaturze przedmiotu takie rodziny określane są mianem wielorodzinnych lub patchworkowych (Lewandowska-Walter 2014; Burkacka 2017). To metaforyczne określenie w pełni oddaje hybrydowy charakter systemu rodzinnego, który tworzony jest przez parę dorosłych osób, przy czym przynajmniej jedna z nich posiada dziecko lub dzieci z poprzedniego związku. Dzieci są elementem kluczowym dla formowania się rodzinnej układanki (Ganong, Coleman 2017; Eichelberger, Gutek 2017). Rodziny tego typu są niezwykle zróżnicowane strukturalnie, ponieważ rodzeństwo może być spokrewnione biologicznie tylko przez jednego rodzica lub całkowicie niespokrewnione, ale tworzące rodzinę poprzez nowy związek rodziców. Rodzic biologiczny, który na co dzień funkcjonuje poza głównym systemem rodzinnym, jest również częścią tej złożonej rodzinnej układanki. Rozszerzony system rodzinny wprowadza bowiem zmiany w regulacji pokrewieństwa, które są wymuszone sytuacją panującą w rodzinie. Należy ustalić nowe granice, określając, kto będzie częścią nowej rodziny, a kto będzie poza nią. W tym sensie rodzina staje się zmienną koncepcją mogącą obejmować szeroki zakres osób, które nie są połączone więzami krwi, ale są związane uczuciem i postrzegają siebie jako krewnych. Rodziny takie są zatem pewnym konstruktem społecznym (Sanner, Ganong, Coleman 2021). Patricia Papernow (2006) pisze nawet o „architekturze rodziny zastępczej”, której struktura jest wyzwaniem zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci.

Wraz ze wzrostem liczby rodzin patchworkowych rośnie naukowe zainteresowanie różnymi aspektami ich funkcjonowania. Od lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, kiedy to nastąpił znaczny wzrost liczby badań im poświęconych (wydano wiele niezwykle interesujących raportów z badań i publikacji, np.: Amato 1994; Cherlin,

Furstenberg 1994; Ganong, Coleman 1994; Hetherington, Henderson 1997; Ganong, Coleman, Fine 2000), zainteresowanie tematem bynajmniej nie osłabło.

Badacze dokonujący empirycznej analizy funkcjonowania rodzin patchworkowych są świadomi ich szczególnych wyzwań, z których większość uwidacznia się w komunikacji. Jakość komunikacji pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny odgrywa bowiem kluczową rolę w funkcjonowaniu tego złożonego systemu (Golish 2003). Na kształtowanie relacji w nowym systemie rodzinnym wpływa również komunikacja pomiędzy byłymi małżonkami (Amato, Rezac 1994; Golish 2003). Nasze badanie uwzględnia również ten aspekt.

W ostatnich dziesięcioleciach poświęcono wiele uwagi w projektach badawczych również analizie relacji pomiędzy pasierbami a przybranymi rodzicami (np. Coleman, Ganong, Fine 2000; Jensen, Howard 2015; Ganong i in. 2019), która jest jednym z kluczowych wyzwań w nowo powstałych systemach rodzinnych. Negatywne relacje mogą prowadzić do licznych napięć i konfliktów (Papernow 2013; Ganong et al. 2019). Autorzy ci podkreślają, że im bardziej ojczym/macocha angażują się w budowanie dobrych relacji z pasierbem/pasierbicą, tym wyższe jest ogólne zadowolenie partnerów ze związku i większa spójność „nowej” rodziny. Z kolei Catherine Cartwright (2005) przeanalizowała wpływ ponownego małżeństwa i życia w „nowej” rodzinie na relacje między biologicznymi rodzicami a ich dziećmi z poprzednich związków. Badaczka stwierdza, że rodzice w rodzinach patchworkowych mogą doświadczać znacznych trudności w budowaniu dobrych relacji ze swoimi biologicznymi dziećmi z poprzednich małżeństw, a dzieci i młodzież mogą wykazywać trudności w dostosowaniu się do zmian w ich nowej sytuacji rodzinnej (Cartwright 2005, 2008).

Niezwykle interesujący projekt badawczy: „What works” [„Co działa”] (Sanner et al. 2022) koncentruje się na skutecznym rodzicielstwie w rodzinach patchworkowych (tj. na praktykach rodzicielskich, które przyczyniają się do fizycznego, poznawczego i emocjonalnego dobrostanu dzieci). Opierając się na analizie wyników badań, Caroline Sanner, Lawrence Ganong, Marilyn Coleman i Steven Berkley (2022) wskazali, że skuteczne rodzicielstwo w rodzinach niepełnych wymaga starannego zarządzania zróżnicowanymi potrzebami wszystkich członków rodziny. Podkreślili oni m.in. znaczenie

równoważenia czasu spędzanego wspólnie (całą rodziną) z czasem spędzanym przez rodzica z własnym dzieckiem, a także znaczenie ustalenia zasad otwartej komunikacji między rodzicem a dzieckiem w niektórych obszarach i dyskrejii w innych.

Polskie badania nad rodzinami patchworkowymi nie były tak szeroko zakrojone jak badania światowe. Poruszano bardzo różne aspekty związane z funkcjonowaniem tych rodzin, choć w każdym z nich analizowano jedynie pewien wycinek życia wybranych członków danej rodziny (por.: Dobkowska 1984; Francuz 1986; Kwak 1990; Dobosz-Sztuba 1992; Kromolicka 1998; Walęcka-Matyja 2009; Jarzębińska 2013; Kołodziej, Przybyła-Basista 2014). Na ich podstawie można stwierdzić, że w Polsce brakuje badań obejmujących wszystkich członków nowego systemu i uwzględniających różne aspekty ich funkcjonowania, w tym definiowania relacji rodzinnych i interakcji rodzicielskich, a także identyfikowania mocnych i słabych stron tego funkcjonowania. Te przesłanki były inspiracją do przygotowania niniejszego projektu badawczego i przeprowadzenia go z udziałem polskich rodzin patchworkowych.

Badanie zostało przeprowadzone w oparciu o jakościową strategię badawczą w paradygmacie interpretacyjnym, z wykorzystaniem metody indywidualnych przypadków. Głównym celem przeprowadzonego badania pilotażowego było poznanie relacji rodzinnych i interakcji rodzicielskich w rodzinach patchworkowych badanych z perspektywy poszczególnych członków tych złożonych systemów¹. W ramach tego nadrzędnego celu realizowano następujące cele szczegółowe: (a) zdefiniowanie relacji w badanych rodzinach pod kątem struktury i więzi emocjonalnych w rodzinie z perspektywy każdego członka rodziny; (b) ocena interakcji rodzicielskich w rodzinie patchworkowej: identyfikacja postaw rodzicielskich i pomiar kompetencji rodzicielskich; (c) opisanie praktyk rodzicielskich, które mogą występować w niestandardowym systemie rodzinnym; (d) identyfikacja mocnych i słabych stron interakcji rodzicielskich występujących w rodzinie – dotyczy to zarówno rodziców biologicznych, jak i przybranych.

1 Wyniki badania z różnych perspektyw zostały także przedstawione w innych naszych publikacjach, np. Skarbek, Kierzkowska (2022, 2023).

Metody

Uczestnicy

Badaniem objęto pięć rodzin patchworkowych. Zgodnie z paradygmatem badań jakościowych, dobór próby był celowy. Podczas procesu wyboru rodzin do udziału w badaniu staraliśmy się różnicować je pod względem stażu (czasu, od jakiego są razem), formy związku (małżeństwo czy konkubinaty), organizacji życia codziennego, struktury rodziny, liczby i wieku wychowywanych dzieci. Oto krótki przegląd rodzin, które wzięły udział w badaniu (w celu zachowania anonimowości badanych imiona ankietowanych osób zostały zmienione).

Rodzina państwa R

Składa się ona z małżeństwa – Anity (53 lata) i Roberta (50 lat) oraz trójki dzieci: dwóch dorosłych i samodzielnych córek pani Anity z jej pierwszego małżeństwa [Paulina (30) i Patrycja (29)] oraz z córki Roberta – 15-letniej Oliwii. Anita i Robert pobraли się w 2009 roku (jest to trzecie małżeństwo Anity i drugie małżeństwo Roberta). Biologiczny ojciec Pauliny i Patrycji również założył nową rodzinę. Córki nie utrzymują kontaktu z biologicznym ojcem i jego rodziną. Robert ma 15-letnią córkę, Oliwię, urodzoną w czasie trwania jego pierwszego małżeństwa. Po rozwodzie dziewczynka pozostała pod opieką matki, ale była w stałym kontakcie z ojcem. Liczne konflikty między matką a córką oraz brak należytej opieki nad dzieckiem sprawiły, że kilka lat po rozwodzie rodziców Oliwia na własne życzenie zamieszkała z ojcem i Anitą. Z matką spotyka się sporadycznie, gdyż deklaruje, że nie czuje się z nią związana.

Rodzina państwa Z.

Rodzinę tworzy związek partnerski Agaty (38 lat) i Martina (39 lat) oraz dzieci: syn Martina z pierwszego związku – Roman (4,5 roku) oraz córka Agaty – Zuzanna (10 lat). Rodzice dziewczynki rozstali się, gdy ta miała 5 lat. Zuzanna na co dzień mieszka z matką, ale utrzymuje kontakt z biologicznym ojcem. Agata i Martin są w związku

od 2020 roku. Tym, co odróżnia tę rodzinę od pozostałych badanych, jest stosunkowo krótki czas jej istnienia, a także sposób organizacji codziennego życia. Do tej pory Martin mieszkał we Francji, gdzie sprawował naprzemienną opiekę nad synem. Decyzja o założeniu nowej rodziny z Agatą i jej córką wymagała przeorganizowania jego dotychczasowego życia. Partnerzy ustalili, że mężczyzna będzie spędzał na przemian tydzień w Polsce i tydzień we Francji.

Rodzina państwa O.

Założona w 2016 roku, rodzina ta składa się z partnerów: Elżbiety (37) i Karola (44) oraz dziecka: syna Karola z pierwszego małżeństwa – Filipa (16). Elżbieta nie ma swoich biologicznych dzieci. Karol rozstał się z matką Filipa, gdy chłopiec miał 8 lat. Trzy lata później rozpoczął się związek z Elżbietą. Filip na co dzień mieszka z matką, ale zgodnie z ustaleniami część tygodnia spędza z nią, a część z ojcem i jego nową partnerką.

Rodzina państwa M.

Składa się z czterech osób: Ewa (42 lata), jej partner Adam (44 lata), syn Ewy z pierwszego małżeństwa – Jan (17 lat) oraz Piotr (11 lat) – ich wspólne dziecko. Ewa i Adam są w związku od 2007 roku. Biologiczny ojciec Jana ożenił się ponownie. Z drugą żoną ma trójkę dzieci. Chłopiec utrzymywał regularny kontakt z biologicznym ojcem i jego rodziną przez wiele lat po rozwodzie rodziców; obecnie spotkania są sporadyczne.

Rodzina państwa W.

Składa się z Moniki (36 lat) i Marka (43 lata) oraz dwóch synów Moniki z pierwszego małżeństwa: Jacka (14 lat) i Tomka (9 lat). Monika i Marek poznali się w 2018 roku i w tym samym roku postanowili założyć rodzinę. Chłopcy mieli wówczas 10 i 6 lat. Biologiczny ojciec Jacka i Tomka nie jest zaangażowany w proces wychowywania dzieci i kontaktuje się z synami sporadycznie. Podczas wywiadu Marek podkreślił, że marzy o wspólnym dziecku z Moniką.

Materiały

W celu uchwycenia pełnego obrazu relacji rodzinnych i dynamiki interakcji rodzicielskich w badanych rodzinach zdecydowaliśmy się przeprowadzić proces badawczy zarówno z perspektywy opisowej, jak i przyczynowej. W zakresie doboru metod i technik badawczych wykorzystano: wywiady pogłębione i ustrukturyzowane uzupełnione swobodnymi wypowiedziami respondentów oraz ankietę socjo-demograficzną. Ponadto kluczowym elementem badania było przeprowadzenie standaryzowanych kwestionariuszy o wysokim stopniu rzetelności i trafności.

Badanie relacji rodzinnych, struktury, komunikacji i satysfakcji z życia rodzinnego

Następujące narzędzia zostały wykorzystane do badania związków i relacji rodzinnych: (a) kwestionariusz Skala Oceny Rodziny, będący polską adaptacją kwestionariusza FACES-IV – Skala Oceny Elastyczności i Spójności, autorstwa Davida H. Olsona (Margasiński 2013). Jest to narzędzie do ankietowania rodzin służące do pomiaru różnych aspektów życia rodzinnego, takich jak spójność, elastyczność i komunikacja, a także satysfakcja z życia rodzinnego. Kwestionariusz przeznaczony jest dla osób dorosłych i młodzieży; (b) Test Relacji Rodzinnych (Lewandowska-Walter, Błażek 2018), który dostarcza informacji na temat takich aspektów funkcjonowania rodziny, jak struktura rodziny i jakość relacji między jej członkami. Badanie składa się z dwóch części; w pierwszej uzyskujemy informacje o formie relacji – za pomocą figur ustawionych na planszy respondent przedstawia strukturę swojej rodziny, a w drugiej części dowiadujemy się o jakości relacji rodzinnych na podstawie wysyłanych i otrzymywanych komunikatów. Narzędzie to jest przeznaczone do badania dzieci i młodzieży; (c) Test Rysunku Rodzinnego jest metodą projekcyjną przeznaczoną do badania relacji wewnątrzrodzinnych u młodszych dzieci. W pierwszej części badania dziecko proszone jest o wykonanie rysunku zgodnie z instrukcją: „Narysuj rodzinę, którą chciałbyś mieć”. Część druga obejmuje wywiad z dzieckiem przeprowadzony na podstawie wykonanego rysunku. Rysunek jest oceniany pod względem formy i treści według określonych kryteriów (Frydrychowicz 1996).

W celu zbadania postaw i kompetencji rodzicielskich z perspektywy poszczególnych członków systemu rodzinnego – biologicznych i przybranych rodziców, a także samych dzieci – wykorzystano następujące narzędzia: (a) kwestionariusz Skala Postaw Rodzicielskich (Plopa 2008), który występuje w dwóch wersjach: do oceny postaw rodzicielskich matki i postaw ojca z perspektywy samych dorosłych. Kwestionariusz odnosi się do pięciu wymiarów odpowiadających sześciu postawom rodzicielskim: akceptującej/odrzucającej, nadmiernie wymagającej, autonomicznej, niekonsekwentnej i nadopiekuńczej; (b) kwestionariusz Skala Postaw Rodzicielskich – wersja dla nastolatków (Plopa 2012), który służy do badania postaw rodzicielskich, zarówno matki, jak i ojca, z perspektywy nastolatków. Podobnie jak wersja dla rodziców, wersja dla nastolatków zawiera pięć skal odpowiadających sześciu postawom rodzicielskim; (c) Test Kompetencji Rodzicielskich (Maczak, Jaworowska 2017), który składa się z 30 zadań w formie krótkich historyjek opisujących różne sytuacje wychowawcze. W większości są to sytuacje o charakterze problemowym – związane z kłopotami dziecka, jego niewłaściwym zachowaniem, trudnymi do spełnienia wymaganiami, ale także odnoszące się do zdarzeń pozytywnych. Krótkie historie dotyczą dzieci w różnym wieku i ich różnych aktywności. Oprócz Skali Kompetencji Rodzicielskich narzędzie to zawiera cztery dodatkowe aspekty służące ocenie skłonności rodzica do popełniania błędów: rygoryzm, permissywizm, nadopiekuńczość i bezradność.

Procedura

Badanie składało się z następujących etapów: (a) przeprowadzenie wywiadów mieszanych – indywidualnie z każdym z członków rodziny zastępczej; (b) wypełnienie kwestionariuszy dotyczących danych socjodemograficznych; (c) wypełnienie wybranych ustandaryzowanych kwestionariuszy z poszczególnymi członkami rodziny patchworkowej; (d) przeprowadzenie spotkania podsumowującego z członkami rodzin biorących udział w projekcie.

Dzięki tak zaplanowanej strategii badawczej możliwe było ukazanie systemu rodzin patchworkowych w sposób wielowymiarowy –

wydobycie motywów, zidentyfikowanie mocnych i słabych stron relacji rodzinnych, a także potencjału i ograniczeń interakcji rodzicielskich.

Wyniki²

Relacje rodzinne: spójność, elastyczność, struktura, hierarchia, komunikacja, zadowolenie z życia rodzinnego w opinii dzieci i ich rodziców

Przyjmując Model Kołowy Davida H. Olsona (2008, 2013) za pewną ramę teoretyczną, istotnym elementem badania relacji w rodzinie patchworkowej było przyjrzenie się zwłaszcza dwóm wymiarom życia rodzinnego: spójności i elastyczności. Obydwa te wymiary reprezentują pewne kontinua i mogą się wahać w intensywności – od bardzo słabej, przez umiarkowaną, aż do bardzo silnej. Spójność rodziny w tym modelu jest definiowana jako „emocjonalna więź pomiędzy członkami rodziny” (Olson 2013: 7). Wskaźniki poziomu spójności w badanej rodzinie obejmują: bliskość emocjonalną między poszczególnymi członkami rodziny, jakość granic psychologicznych pomiędzy nimi, obecność koalicji, posiadanie wspólnych przyjaciół, ilość czasu spędzanego razem, wspólne zainteresowania, sposoby wspólnego odpoczynku oraz stopień, w jakim podejmowane decyzje są konsultowane z innymi członkami rodziny. Rodziny charakteryzujące się dobrą spójnością ujawniają więcej pozytywnych emocji w relacjach, podejmują współpracę i okazują życzliwość. Wyróżniono trzy poziomy intensywności spójności rodziny: brak więzi, zdrowe więzi, uwikłanie (Margasiński 2013: 13). Wymiar spójności postrzegany jest jako kontinuum – od bycia niezwiązanym, poprzez zdrowe więzi, aż po nadmierne uwikłanie.

Drugim wymiarem istotnym dla prawidłowego funkcjonowania rodziny jest elastyczność definiowana jako „jakość i stopień zmian zachodzących w systemie, dotyczących przywództwa, pełnionych ról oraz zasad wzajemnych relacji i wynikających z nich negocjacji pomiędzy członkami rodziny” (Olson 2013: 7). Elastyczność percepcji

2 Wybrane aspekty przedstawionych wyników i wniosków zostały również omówione w innych opublikowanych przez nas artykułach: Skarbek, Kierzkowska (2022, 2023); Skarbek-Jaskólska, Kierzkowska (2023a, 2023b).

jest ważnym warunkiem prawidłowych relacji w systemie rodzinnym. Wskaźnikami poziomu elastyczności w rodzinie są: zakres przyjmowanego przywództwa, style negocjacyjne, role przyjmowane przez członków rodziny oraz zasady określające relacje pomiędzy poszczególnymi jej członkami. Istnieją trzy poziomy intensywności elastyczności, które również tworzą kontinuum: od sztywności, przez zrównoważoną elastyczność, aż po chaotyczność (Margasiński 2013).

Model Kołowy wyróżnia też wymiar pomocniczy – komunikację, definiowaną jako „pozytywne umiejętności komunikacyjne wykorzystywane przez dane partnerstwo lub system rodzinny” (Olson 2013: 7). Chociaż jest to wymiar pomocniczy, jest on jednocześnie niezbędny, ponieważ poprzez komunikację możliwe jest kształtowanie pewnej modalności wszystkich wymiarów. Komunikacja utrzymana na odpowiednim poziomie pozwala rodzinom dostosować zakresy elastyczności i spójności do potrzeb sytuacyjnych lub rozwojowych.

W Modelu Kołowym pojawiła się kolejna ważna zmienna opisująca rodzinę, a mianowicie satysfakcja z życia rodzinnego. Autor modelu definiuje ją jako „stopień, w jakim członkowie rodziny czują się ze sobą szczęśliwi i spełnieni” (Olson 2004, za: Margasiński 2013: 15).

Uzyskane profile wyników w zakresie spójności i elastyczności, a także komunikacji i postrzeganej satysfakcji z życia rodzinnego, różnią się zarówno w obrębie pięciu badanych rodzin patchworkowych, ale także już w obrębie każdej rodziny, biorąc pod uwagę perspektywę poszczególnych członków rodziny (dorosłych i starszych dzieci) w ramach wspomnianych wymiarów. Niejednokrotnie zdarzało się, że jedni członkowie danej rodziny zupełnie inaczej postrzegali funkcjonowanie danego systemu rodzinnego niż pozostali członkowie tej samej rodziny. W opinii niektórych członków rodziny ich system rodzinny był niezrównoważony, mimo że wskaźnik globalny, obliczony na podstawie średnich arytmetycznych wyników wszystkich członków rodziny, wskazywał, że system jest zrównoważony. Taka sytuacja miała miejsce gdy – w ogólnej ocenie – rodzina była zrównoważona pod względem spójności i elastyczności, a tylko jedna z osób w systemie nie potrafiła się odnaleźć w rodzinnej rzeczywistości. Ogólnie rzecz biorąc, można zauważyć, że większość badanych rodzin osiągnęła profil zrównoważony pod względem spójności i elastyczności, co pokazuje, że rodziny te dobrze radzą sobie

z codziennymi niedogodnościami i napięciem emocjonalnym. Wśród badanych nie było rodzin całkowicie niezrównoważonych, chociaż niektóre z nich ujawniły profile wyników, które wskazywały na problematyczny charakter ich systemów rodzinnych.

W badanych rodzinach patchworkowych zewnętrzne granice różnych systemów nie są wyraźnie zarysowane. Często zdarzało się, że poszczególni członkowie rodziny mieli trudności z jasnym określeniem, kto należy do rodziny. Dotyczyło to w szczególności postrzegania granic i hierarchii w rodzinie przez dzieci należące do tych złożonych systemów rodzinnych³. Można w nich również zaobserwować zjawisko odwróconej hierarchii, które jest typowe dla rodzin patchworkowych.

W badanych rodzinach patchworkowych relacja z biologicznym rodzicem żyjącym poza danym systemem rodzinnym jest często problematyczna, konfliktowa. Dzieci w tych rodzinach często doświadczają konfliktu wewnętrznego związanego z uczuciami do rodzica biologicznego funkcjonującego poza systemem. Zdarza się, że obraz rodzica biologicznego będącego poza nową rodziną dziecka jest pełen sprzeczności lub negatywny, przez co dziecko odcina się emocjonalnie od takiego rodzica. Relacje między dorosłymi w rodzinie patchworkowej – pomiędzy rodzicami biologicznymi, przybranymi i ewentualnie ich nowymi partnerami, wpływają na relacje w całym systemie rodzinnym, a także na obraz odtworzonej rodziny w oczach dziecka oraz na jego poczucie komfortu i bezpieczeństwa. Gdy relacje te są co najmniej poprawne, dzieci doświadczają słabszego konfliktu lojalności wobec swych biologicznych rodziców.

Procesy rodzicielskie w badanych rodzinach patchworkowych

Postawy i kompetencje rodzicielskie

Na podstawie wyników badania można zauważyć, że rodzice w rodzinach patchworkowych zazwyczaj wykazują właściwe i wysoce pożądane postawy wobec swoich dzieci, przy czym dotyczy to zarówno

3 Perspektywa badanych dzieci została szerzej omówiona w następujących artykułach: Skarbek, Kierzkowska (2023); Skarbek-Jaskólska, Kierzkowska (2023b).

rodziców biologicznych, jak i przybranych, którzy funkcjonują w tych rodzinach na co dzień. Rodzice (jeden biologiczny i jeden przybrany) w tych systemach rodzinnych najczęściej przejawiają postawy rodzicielskie, które są ze sobą zbieżne, co jest dla wychowania dzieci bardzo korzystne. Niestety nie było możliwe zbadanie postaw rodzicielskich rodziców biologicznych, którzy na co dzień żyją poza danym systemem rodzinnym (nie zgodzili się oni na udział w badaniu). Możliwe było natomiast zbadanie tego, jak dzieci postrzegają postawy zarówno rodziców biologicznych, jak i przybranych żyjących w danym systemie rodzinnym i poza nim. Często zdarzało się, że rodzice biologiczni i przybrani różnie postrzegali swoje postawy rodzicielskie. Nierzadko przybrany rodzic funkcjonujący na co dzień w rodzinie patchworkowej był oceniany wyżej pod względem postaw rodzicielskich niż rodzic biologiczny żyjący poza tym systemem. Co więcej, dość często postrzeganie postaw rodzicielskich z perspektywy dzieci różniło się od deklarowanych postaw rodzicielskich samych rodziców, którzy mieli tendencję do postrzegania własnych postaw w bardziej korzystnym świetle. Niemniej, można dostrzec, że rodzice z badanych rodzin patchworkowych charakteryzowali się przeciętnymi lub wysokimi kompetencjami rodzicielskimi. Żaden z rodziców nie uzyskał wyniku wskazującego na niskie kompetencje rodzicielskie.

Praktyki rodzicielskie: mocne i słabe strony interakcji rodzicielskich

W badanych rodzinach patchworkowych, których istnienie jest stosunkowo krótkie, to rodzic biologiczny ma ostateczny głos w sprawie wychowania dziecka/dzieci, a drugi rodzic zapewnia jedynie wsparcie. Rodzice przybrani często łągodzą konflikty pomiędzy dzieckiem a rodzicem biologicznym. Rodzice przybrani w rodzinach o krótkim stażu zachowują dystans w stosunku do wysiłków rodzicielskich rodzica biologicznego. Przekazując rodzicowi biologicznemu informacje zwrotne na temat obserwowanych interakcji rodzicielskich (mogą to robić na odległość), optymalizują proces. Nie reagują bezpośrednio na sytuacje wychowawcze, ale dostarczają rodzicowi biologicznemu, który jest silnie zaangażowany emocjonalnie, informacji o tym, jak to wygląda z jego perspektywy i w ten sposób niejako wpływają na interakcje wychowawcze bez bezpośredniej interwencji z własnej strony. W badanych systemach rodzinnych,

które istnieją dłużej, interakcje rodzicielskie obojga rodziców (biologicznego i przyrodniego) podejmowane wobec dzieci są podobne. Różnica pomiędzy „moim” dzieckiem a „twoim” dzieckiem zaciera się. W badanej rodzinie, w której para ma również wspólne dziecko, ojciec, podejmując działania wychowawcze (dyscyplinujące), nie traktuje w sposób szczególny biologicznego syna. W rodzinach, w których relacje między byłymi partnerami/małżonkami są poprawne, to biologiczni rodzice dziecka podejmują kluczowe decyzje dotyczące jego wychowania i współuczestniczą w tym procesie. Rodzice przybrani są bardziej krytyczni wobec interakcji rodzicielskich partnerów, którzy mają dziecko z poprzedniego związku. Starają się dyskutować i podejmować próby zmiany dostrzeżonych błędów, ale to biologiczny rodzic ma ostateczny głos w tej kwestii. Przybrani rodzice uważają, że dzieci partnerów (choć są wychowywane razem z ich dziećmi) mają niewiele obowiązków domowych, a jeśli je mają, to nie są one systematycznie wypełniane.

Wiek dzieci w momencie tworzenia rodziny patchworkowej odgrywa znaczącą rolę w dobrym funkcjonowaniu rodziny i poczuciu satysfakcji z życia rodzinnego. Na podstawie wywiadów z dziećmi i testów psychologicznych zaobserwowaliśmy, że im dzieci są młodsze, tym łatwiej adaptują się do nowej sytuacji. W przypadku młodszych dzieci rodzice przybrani łatwiej angażują się w ich wychowanie, są bardziej elastyczni w swoich rolach ojczyrna lub macochy, a także są bardziej akceptowani przez dzieci. Badani mężczyźni, którzy zdecydowali się na związki z kobietami posiadającymi dzieci z poprzednich związków, pochodzili z rodzin patchworkowych. Mając doświadczenie funkcjonowania w takich systemach rodzinnych, starają się unikać błędów (wychowawczych) popełnianych zarówno przez ich biologicznych, jak i przybranych rodziców. Jako ojczymowie, mężczyźni są bardziej chętni i zaangażowani w proces wychowywania przybranych dzieci niż kobiety w roli macochy.

Konflikty pomiędzy dorosłymi na tle wychowania w badanych rodzinach patchworkowych dotyczą najczęściej dwóch kwestii: odżywiania dzieci – niewłaściwej diety najmłodszych, wybiórczego jedzenia, zaburzeń odżywiania; podziału i wykonywania obowiązków domowych (niejasne sprecyzowanie wzajemnych oczekiwań w tym zakresie, brak stałego podziału zadań). W badanych rodzinach to mężczyźni potrzebują jasno określonych i przypisanych im

zadań i obowiązków. Poszczególni członkowie rodziny często bardzo subiektywnie postrzegają swoje obowiązki. Rodzice są bardziej elastyczni w przydzielaniu obowiązków i egzekwowaniu ich wypełniania w stosunku do swoich biologicznych dzieci. Mniej elastyczne podejście w tym zakresie dotyczy rodziców i dzieci adopcyjnych. Sytuacje konfliktowe między partnerami w większości badanych rodzin rozwiązywane są poprzez negocjacje, rozmowy, wspólne ustalenia. Tylko w jednej z badanych rodzin dochodziło do kłótni, głośnych i burzliwych dyskusji. Funkcjonowanie w rodzinie patchworkowej umożliwia dorosłym spojrzenie na interakcje wychowawcze partnera z dystansu, z nieco innej perspektywy, przekazywanie informacji zwrotnych, dzielenie się spostrzeżeniami.

Podejmowanie wspólnych działań, aktywności, jest wysoko cenione przez badane osoby. W wywiadach dzieci podkreślały, jak ważne jest dla nich podejmowanie aktywności wspólnie ze wszystkimi członkami nowo powstałej rodziny. Dzieci cieszą się wspólnie spędzaniem czasem i odgrywają ważną rolę w procesie integracji – z deklaracji rodziców wynika, że pociechy chętnie podejmują wiele wspólnych działań. Nie wszystkie dzieci są jednak tak entuzjastycznie nastawione do tej kwestii jak ich rodzice. Badani dorośli wysoko cenią sobie spokój i poczucie bezpieczeństwa, jakie osiągnęli w nowym związku i rodzinie, co ma niebagatelne znaczenie w kontekście tworzenia optymalnego rodzinnego środowiska wychowawczego dla dzieci.

Mocną stroną badanych rodzin patchworkowych jest otwarta, szczerza komunikacja, która pozwala na jasne wyrażanie potrzeb i wzajemnych oczekiwań. W rodzinach, w których dyskutuje się o problemach, trudnościach i wspólnie poszukuje rozwiązań na drodze kompromisów, konflikty czy kłótnie zdarzają się rzadko. W przypadku większości respondentów decyzje dotyczące rodziny i poszczególnych osób są podejmowane wspólnie, a dzieci również w nich uczestniczą, choć ich opinie nie zawsze mają decydujące znaczenie.

Wnioski i sugestie

Budowanie rodziny patchworkowej jest złożonym procesem determinowanym przez wiele współzależnych czynników. Zarówno dla budowania bliskich relacji rodzinnych, jak i rozwoju efektywnych interakcji rodzicielskich w tych rodzinach, jednym z kluczowych

czynników jest długość funkcjonowania rodziny. Nasz projekt wykazał, że badane rodziny patchworkowe z dłuższą historią wspólnych doświadczeń wypracowały lepsze zasady funkcjonowania i skuteczniejsze sposoby komunikacji, co jest zgodne z ustaleniami Mavis E. Hetherington (1993, 1999). Badane systemy rodzinne, których członkowie byli ze sobą dłużej, były również bardziej zrównoważone pod względem spójności i elastyczności. W spójnych rodzinach można było zaobserwować większą wzajemną serdeczność i współpracę, a także pozytywne skupienie się na dzieciach w procesie rodzicielskim (por. Plopa 2008). W tych rodzinach jednym z czynników wpływających na stabilność życia był silny związek pomiędzy partnerami. To właśnie silna relacja między partnerami, charakteryzująca się zaangażowaniem i wzajemnym wsparciem, odgrywa kluczową rolę w rozwoju prawidłowego procesu rodzicielskiego. Prezentowanie przez dorosłą parę bezpiecznej i solidnej więzi swoim dzieciom jest jednym z podstawowych zadań adaptacyjnych rodziny patchworkowej (Hetherington 1999; Golish 2003). Zagrożona stabilność związku partnerów wiąże się najczęściej z wzajemnym konkurowaniem ze sobą rodziców (Plopa 2008). W takich okolicznościach istnieje niebezpieczeństwo, że dzieci mogą zacząć tworzyć sojusze z rodzicem biologicznym, ponieważ ich podsystem jest już spójny, przez co rodzic przybrany czuje się odepchnięty (Visher, Visher 1993, cyt. za Golish 2003). Taką tendencję można było zaobserwować w przypadku rodzin o krótkim stażu rodzinnym, wśród których nie wykształciła się stabilna relacja między partnerami, a podstawą funkcjonowania rodziny była relacja w diadach: rodzic–biologiczne dziecko. Nie jest to sytuacja sprzyjająca tworzeniu się nowego systemu rodzinnego. Zgodnie z ustaleniami Kennetha N. Cissny i in. (1990), badani przez nich partnerzy, aby przeciwdziałać nierównowadze sił, oprócz podkreślania integralności związku przed dziećmi, dbali również o budowanie autorytetu rodzicielskiego ojczyma. Dzięki takim działaniom byli w stanie zbudować jednolitą postawę wobec dzieci, jeszcze bardziej wzmacniając więź między parą i zmniejszając prawdopodobieństwo sojuszy. Kolejną trudnością w budowaniu przez parę wspólnej postawy wobec dzieci jest brak zaleceń społecznych dotyczących roli ojczymów jako współrodziców w takim systemie rodzinnym (Schwebel, Fine, Renner 1991). Większość badań sugeruje, że ojczym powinien działać jako przyjaciel pasierbów, jednocześnie wspierając

działania dyscyplinujące podejmowane przez rodzica biologicznego (Bray, Harvey 1995; Schwebel i in., 1991, cyt. za Golish 2003).

Rodziny z dłuższym stażem wspólnego życia są bardziej świadome swych mocnych i słabych stron, wypracowały skuteczniejsze strategie radzenia sobie z konfliktami, szybciej identyfikują kwestie zapalne powodujące ewentualne nieporozumienia i łatwiej decydują się na kompromisowe rozwiązania. Rodziny o dłuższym stażu i jednocześnie te z bardziej zrównoważonym systemem rodzinnym lepiej oceniają poziom komunikacji w rodzinie i są bardziej zadowolone z funkcjonowania w danym systemie rodzinnym. Pod pewnymi względami wyniki naszego badania korespondują z ustaleniami Nicka Stinnetta i Johna DeFraina (1985), Douglasa Kelleya i Debry Sequerii (1997) oraz Tamary D. Golish (2003). Na podstawie swoich badań Stinnett i DeFrain (1985) stworzyli listę mocnych stron rodziny, która obejmuje sześć podstawowych cech: wzajemne uznanie, wspólne spędzanie czasu, otwarte wzorce komunikacji, zaangażowanie, wysoki stopień orientacji religijnej oraz zdolność do radzenia sobie ze stresem w skuteczny sposób. Wyniki badań przeprowadzonych przez Kelley i Sequeira (1997), którzy wykorzystali podejście interpretacyjne do badania rodzin funkcjonujących poprawnie i rodzin dysfunkcyjnych, wskazują, że dobrze funkcjonujące rodziny charakteryzowały się otwartością, radziły sobie z konfliktami w sposób asertywny, spędzały razem czas, rozwijały wspierające środowisko, były religijne i miały poczucie jedności. Powyższe cechy mogą być również obecne w rodzinach patchworkowych, ale należy pamiętać, że komunikacja w nich jest często bardziej skomplikowana ze względu na fakt, iż ich członkowie łączą relacje z dwóch lub więcej wcześniej ustabilizowanych systemów rodzinnych (Golish 2003).

Sytuacje konfliktowe w badanych rodzinach patchworkowych – jeśli występują – są najczęściej związane z podziałem obowiązków pomiędzy partnerami, ale także z rozdzielaniem obowiązków związanych z codziennym funkcjonowaniem rodziny w odniesieniu do dzieci. Czasami partnerzy mają problem z jasnym podziałem obowiązków. Często jedna ze stron czuje się pozbawiona wsparcia w wykonywaniu codziennych obowiązków, a druga narzeka na brak przestrzeni stworzonej do podjęcia tych zobowiązań. Poszczególni członkowie rodziny często bardzo subiektywnie postrzegają swoje obowiązki. Rodzice są bardziej elastyczni w przydzielaniu

obowiązków i egzekwowaniu ich wypełniania w odniesieniu do swoich biologicznych dzieci. Mniej elastyczne podejście w tym zakresie dotyczy rodziców i dzieci przybranych.

Podczas wywiadów zaobserwowaliśmy, że członkowie rodzin patchworkowych często starają się dokonać pozytywnej autoprezentacji, kreując w ten sposób nieco życzeniowe myślenie o swojej rodzinie. Tymczasem na podstawie kwestionariuszy można dostrzec trudniejsze aspekty funkcjonowania tych rodzin. Można przypuszczać, że – wypełniając kwestionariusze – poszczególni członkowie tych rodzin nie uruchomili tak silnej kontroli związanej ze zmienną aprobaty społecznej. W związku z tym raz po raz można zauważyć pewną rozbieżność pomiędzy obrazem, który zarysowuje się podczas wywiadu, a tym, który wyłania się z kwestionariuszy. Badane rodziny patchworkowe chętnie zgłosiły się do udziału w badaniu, chcąc się dowiedzieć więcej o sobie i zyskać większą świadomość rozwijania siebie podczas codziennych czynności. Rodzice tworzący takie nie-standardowe układy rodzinne wykazują dużą troskę o swoje dzieci, które w wyniku życiowych wzlotów i upadków znalazły się w tych specyficznych konfiguracjach rodzinnych. Dlatego też wszyscy uczestnicy wykazywali wysoką motywację do udziału w badaniu. W rezultacie z chęcią i zaangażowaniem dzielili się swoimi doświadczeniami – nie zawsze łatwymi. Poprzez udział w badaniu naukowym chcieli również przyczynić się do rozwoju wiedzy na temat relacji rodzinnych i interakcji rodzicielskich w takich rodzinach. Wszystkie te czynniki ułatwiły zebranie materiału badawczego, poznanie historii tych rodzin, ich sukcesów, ale także nękających je trudności, co w szerszej perspektywie badawczej przyczyniło się do poszerzenia naszego spojrzenia na hybrydowy model rodziny, jakim jest rodzina patchworkowa.

Na koniec chciałbyśmy podkreślić, że jesteśmy w pełni świadome pewnych ograniczeń naszego badania wynikających z zastosowania metody analizy przypadku. Ze względu na jakościowy charakter naszego projektu uzyskane przez nas wyniki nie są reprezentatywne, a wnioski nie mogą być racjonalnie rozszerzane na całą populację. Ostateczne analizy, które przeprowadziłyśmy w ramach paradygmatu interpretacyjnego, należy traktować jako jedną z wielu możliwych propozycji interpretacji rzeczywistości. Niemniej, nasze ustalenia dotyczące psychologicznego funkcjonowania rodzin patchworkowych, choć nie są reprezentatywne w sensie statystycznym, z pewnością dają

wiele ciekawych informacji i mogą być przydatne dla innych badaczy jako inspiracja do dalszych poszukiwań, a dla praktyków – innych rodzin patchworkowych mogą posłużyć jako ważna wskazówka w procesie kształtowania swego rodzicielstwa. Dyskusje na temat możliwości uogólnienia wyników analizy przypadków są podejmowane przez wielu autorów (por.: Yin 2015; Gomm, Hammersley, Foster 2009; Stake 2014). Zaleca się między innymi uogólnienie analityczne zamiast ekstrapolacji prawdopodobieństwa, tj. uogólnienie statystyczne (Yin 2015; Gomm, Hammersley, Foster 2009). Co więcej, różni autorzy podkreślają, że studium przypadku dostarcza wiedzy, której nie mogą zapewnić randomizowane badania kontrolowane. Zjawiska i problemy społeczne mają zwykle złożone przyczyny obejmujące różnorodne interakcje, których nie można w pełni zbadać za pomocą eksperymentów – i właśnie wtedy warto zastosować analizę przypadku. Przypadek powinien być traktowany – jak podkreśla Robert K. Yin (2015) – jako okazja do empirycznego naświetlenia pewnych pojęć lub zasad. Stosując metodę indywidualnych przypadków, badacz dąży do przekroczenia granic danego przypadku i do wyciągnięcia wniosków poprzez analityczne uogólnienie wykraczające poza warunki analizowanego przypadku. Celem uogólnienia analitycznego jest bowiem uogólnienie na inne konkretne sytuacje, a nie przyczynienie się do budowy abstrakcyjnej teorii.

Bibliografia

- Amato P.R. (1994). *Father-Child Relations, Mother-Child Relations, and Offspring Psychological Well-Being in Early Adulthood*, „Journal of Marriage and the Family”, t. 56, nr 4, s. 1031–1042, <https://doi.org/10.2307/353611>
- Amato P.R., Rezac S.J. (1994). *Contact with Nonresidential Parents, Interparental Conflict, and Children's Behavior*, „Journal of Family Issues”, t. 15, nr 2, s. 191–207, <https://doi.org/10.1177/0192513X94015002003>
- Bray J.H., Harvey D.M. (1995). *Adolescents in Stepfamilies: Developmental Family Interventions*, „Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training”, t. 32, nr 1, s. 122–130, <https://doi.org/10.1037/0033-3204.32.1.122>
- Burkacka I. (2017). *Monoparentalność, wielorodzina i rodzina zrekonstruowana. Współczesne nazwy modeli życia rodzinnego*, „Artes Humanae”, t. 2, s. 61–94, DOI: 10.17951/artes.2017.2.61

- Cartwright C. (2005). *Stepfamily Living and Parent-Child Relationships: An Exploratory Investigation*, „Journal of Family Studies”, t. 11, nr 2, s. 267–283, <https://doi.org/10.5172/jfs.327.11.2.267>
- Cartwright C. (2008). *Resident Parent-Child Relationships in Stepfamilies*, [w:] J. Pryor (red.), *The International Handbook of Stepfamilies: Policy and Practice in Legal, Research, and Clinical Environments*, New York: John Wiley & Sons, s. 208–230.
- Cherlin A.J., Furstenberg F.F. (1994). *Stepfamilies in the United States: A Reconsideration*, „Annual Review of Sociology”, t. 20, nr 1, s. 359–381, <https://doi.org/10.1146/annurev.so.20.080194.002043>
- Cissna K.N., Cox D.E., Bochner A.P. (1990). *The Dialectic of Marital and Parental Relationships Within the Stepfamily*, „Communication Monographs”, t. 57, nr 1, s. 44–61, <https://doi.org/10.1080/03637759009376184>
- Coleman M., Ganong L., Fine M. (2000). *Reinvestigating Remarriage: Another Decade of Progress*, „Journal of Marriage and the Family”, t. 62, nr 4, s. 1288–1307, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01288.x>
- Dobkowska D. (1984). *Więź uczuciowa w rodzinie zrekonstruowanej*, [w:] L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii. Seria II: Psychologia rozwojowa, wychowawcza i społeczna*, t. 11, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 363–464.
- Dobosz-Sztuba A. (1992). *Być macochą, być ojczymem*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Profesjonalne.
- Eichelberger W., Gutek A. (2017). *Patchworkowe rodziny – jak w nich żyć*, Warszawa: Zwierciadło Sp. z o.o.
- Francuz G. (1986). *Psychologiczna analiza relacji zachodzących w rodzinach zrekonstruowanych*, „Roczniki Filozoficzne”, t. 39, nr 4, s. 87–102.
- Frydrychowicz A. (1996). *Rysunek rodziny. Projekcyjna metoda badania stosunków rodzinnych*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN.
- Ganong L.H., Coleman M. (1994). *Remarried Family Relationships*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Ganong L.H., Coleman M. (2017). *Stepfamily Relationships: Development, Dynamics, and Interventions* (wyd. 2), Dordrecht: Springer.
- Ganong L., Jensen T., Sanner C., Russell L., Coleman M. (2019). *Stepfathers' Affinity-seeking with Stepchildren, Stepfather-Stepchild Relationship Quality, Marital Quality, and Stepfamily Cohesion Among Stepfathers and Mothers*, „Journal of Family Psychology”, t. 33, nr 5, s. 521–531, <https://doi.org/10.1037/fam0000518>
- Golish T.D. (2003). *Stepfamily Communication Strengths: Understanding the Ties That Bind*, „Human Communication Research”, t. 29, nr 1, s. 41–80, <https://doi.org/10.1093/hcr/29.1.41>
- Gomm R., Hammersley M., Foster P. (2009). *Case Study and Generalization*, [w:] R. Gomm, M. Hammersley, P. Foster (red.), *Case Study*

- Method*, Thousand Oaks, CA: Sage, s. 98–115, <https://doi.org/10.4135/9780857024367>
- Hetherington E.M. (1993). *An Overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage with a Focus on Early Adolescence*, „Journal of Family Psychology”, t. 7, nr 1, s. 39–56, <https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.39>
- Hetherington E.M. (1999). *Family Functioning and the Adjustment of Adolescent Siblings in Diverse Types of Families*, „Monographs of the Society for Research in Child Development”, t. 64, nr 4, s. 1–25, <https://doi.org/10.1111/1540-5834.00045>
- Hetherington E.M., Henderson S.H. (1997). *Fathers in Stepfamilies*, [w:] M. Lamb (red.), *The Role of the Father in Child Development*, New York: John Wiley & Sons, s. 212–226.
- Jarzębińska A. (2013). *Zachowania rodzicielskie macochy (normatywny i realistyczny aspekt roli)*, „Opuscula Sociologica”, t. 4, nr 6, s. 63–79, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-957a75fa-e0fe-4e06-bff9-6beb52ac30d5/c/Jarzebinska.pdf>
- Jensen T.M., Howard M.O. (2015). *Perceived Stepparent-Child Relationship Quality: A Systematic Review of Stepchildren's Perspectives*, „Marriage & Family Review”, t. 51, nr 2, s. 99–153, <https://doi.org/10.1080/01494929.2015.1006717>
- Kelley D.L., Sequeira D.L. (1997). *Understanding Family Functioning in a Changing America*, „Communication Studies”, t. 48, nr 2, s. 93–107, <https://doi.org/10.1080/10510979709368494>
- Kołodziej A., Przybyła-Basista H. (2014). *Przekonania osób rozwiedzionych na temat powtórnych małżeństw – ich pomiar i rola w osiągnięciu satysfakcji małżeńskiej*, „Polskie Forum Psychologiczne”, t. 19, nr 2, s. 190–208, <https://doi.org/10.14656/PFP20140202>
- Kromolicka B. (1998). *Rodziny zrekonstruowane. Dziecięca percepcja postaw rodzicielskich a ich sytuacja szkolna*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Kwak A. (1990). *Więź osobowa w rodzinach zrekonstruowanych*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji.
- Lewandowska-Walter A. (2014). *Rodzina zrekonstruowana*, [w:] I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 305–330.
- Lewandowska-Walter A., Błazek M. (2018). *Test Relacji Rodzinnych TRR*, Gdańsk: Pracownia Testów Psychologicznych i Pedagogicznych.
- Margasiński A. (2013). *Skale Oceny Rodziny. SOR. Podręcznik*, Warszawa: Pracownia Tekstów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Matczak A., Jaworowska A. (2017). *Test Kompetencji Rodzicielskich. TKR. Podręcznik*, Warszawa: Pracownia Tekstów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

- Olson D.H. (2008). *FACES IV Manual*, Minneapolis, MN: Life Innovations.
- Olson D.H. (2013). *Kwestionariusz FACES IV i Model Kołowy: badania walidacyjne*, przeł. A. Margasiński, Warszawa: Pracownia Tekstów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Papernow P. (2006). 'Blended Family' Relationships: Helping People Who Live in Stepfamilies, „Family Therapy Magazine”, Maj, s. 34–42.
- Papernow P. (2013). *Surviving and Thriving in Stepfamily Relationships: What Works and What Doesn't*, New York: Routledge.
- Plopa M. (2008). *Skala Postaw Rodzicielskich. Wersja dla rodziców. Podręcznik*, Warszawa: Vizja Press & It.
- Plopa M. (2012). *Skala Postaw Rodzicielskich 2: Rodzice a młodzież*, Warszawa: Vizja Press & It.
- Sanner C., Ganong L., Coleman M. (2021). Families are Socially Constructed: Pragmatic Implications for Researchers, „Journal of Family Issues”, t. 42, nr 2, s. 422–444, <https://doi.org/10.1177/0192513X20905334>
- Sanner C., Ganong L., Coleman M., Berkley S. (2022). Effective Parenting in Stepfamilies: Empirical Evidence of What Works, „Family Relations”, t. 71, nr 3, s. 884–899, <https://doi.org/10.1111/fare.12703>
- Schwebel A.I., Fine M.A., Renner M.A. (1991). A Study of Perceptions of the Stepparent Role, „Journal of Family Issues”, t. 12, nr 1, s. 43–57, <https://doi.org/10.1177/019251391012001004>
- Skarbek K., Kierzkowska M. (2022). Szanse i zagrożenia w procesie wychowawczym w rodzinie patchworkowej. Studium rodziny zrekonstruowanej, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 14, nr 4, s. 101–119, <https://doi.org/10.18290/rped22144.9>
- Skarbek K., Kierzkowska M. (2023). Rodzinna mozaika w rysunkach dzieci wychowywanych w rodzinach patchworkowych, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 2(617), s. 55–72, DOI: 10.5604/01.3001.0016.2876
- Skarbek-Jaskólska K., Kierzkowska, M. (2023a). Bonusowe rodzicielstwo – zasoby, wyzwania i zagrożenia związane z rodzicielstwem przybranym w rodzinie patchworkowej, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 15, nr 4, s. 63–90, <https://doi.org/10.18290/rped23154.4>
- Skarbek-Jaskólska K., Kierzkowska M. (2023b). Wybrane konteksty relacji rodzinnych w percepcji dzieci wychowywanych w zrekonstruowanych systemach rodzinnych na podstawie badania testem relacji rodzinnych, „Horyzonty Wychowania”, t. 22(64), s. 123–135, <https://doi.org/10.35765/hw.2023.2264.12>
- Stake R.E. (2014). *Jakościowe studium przypadku*, [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, przeł. K. Podemski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 623–655.
- Stinnett N., De Frain J. (1985). *Secrets of Strong Families*, Boston, MA: Little Brown.

- Visher E.B., Visher J.S. (1993). *Remarriage Families and Stepparenting*, [w:] F. Walsh (red.), *Normal Family Processes*, New York: Guilford Press, s. 235–253.
- Wałęcka-Matyja K. (2009). *Zachowania społeczne młodzieży a uwarunkowania rodzinne i osobowościowe*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Yin R.K. (2015). *Qualitative Research from Start to Finish* (2nd edition), New York: Guilford Publications.

Deklaracja etyczna

Wszystkie procedury w zaprojektowanym badaniu są zgodne ze standardami etycznymi badań w naukach społecznych. Przed rozpoczęciem badania uczestnikom przekazano informacje o badaniu (krótki i zrozumiały opis celu badania, zastosowanych metod, przebiegu badania i formy udziału respondenta w badaniu), informacje o osobie, która przeprowadzi badanie (imię i nazwisko, zawód, miejsce pracy) oraz informacje o jej prawach (tj. dobrowolny udział w badaniu, poufność i/lub anonimowość danych, możliwość rezygnacji z badania bez żadnych konsekwencji w dowolnym momencie jego trwania). Wszyscy respondenci wyrazili pisemnie zgodę na udział w badaniu i na nagrywanie wywiadów. Formularze zgody na udział w badaniu i na nagrywanie zostały przygotowane dla każdej osoby dorosłej i każdego dziecka. Formularz zgody na udział w badaniu zawiera informacje na temat: 1. obszaru przedmiotowego badania; 2. anonimowości osób badanych; 3. dobrowolności udziału w badaniu; 4. możliwości rezygnacji z badania w dowolnym momencie; 5. udostępniania, gromadzenia i przechowywania zanonimizowanych danych uzyskanych w trakcie badania. Po zakończeniu badania uczestnikom przekazano szczegółowe informacje o celu badania i wyjaśniono wszelkie wątpliwości. Projekt badawczy uzyskał pozytywną ocenę Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

Finansowanie badania

W artykule przedstawiono wyniki badania pilotażowego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach grantu nr 487639.

Projekt badawczy, którego wyniki przedstawiono w niniejszym artykule, uzyskał pozytywną ocenę Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

ADRESY DO KORESPONDENCJI

Dr Karolina Skarbek-Jaskólska
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Instytut Wspomagania Rozwoju Człowieka i Edukacji
e-mail: kskarbek@aps.edu.pl

Dr Małgorzata Kierzkowska
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Instytut Wspomagania Rozwoju Człowieka i Edukacji
e-mail: mkierzkowska@aps.edu.pl